

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 08.11.2022
Published /Yayınlanma 30.12.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Aktaş, S.M. (2022). Türk basınının hükümetler ile imtihanı ve Demokrat Parti örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(90), 2623-2633.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3376>

Süleyman Mert AKTAŞ

<https://orcid.org/0000-0003-0515-0713>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih ABD, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

TÜRK BASINININ HÜKÜMETLER İLE İMTİHANI VE DEMOKRAT PARTİ ÖRNEĞİ

THE TEST OF THE TURKISH PRESS WITH THE GOVERNMENTS AND DEMOCRAT PARTY EXAMPLE

Issue/Sayı: 90

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Türk Basını, tarihi boyunca sesini özgürce duyurabilmek için çetin mücadeleler verdi. Osmanlı'nın son dönemlerinden, cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti dönemi iktidarına varıncaya kadar var olma mücadelesi, her dönemde basının ana teması oldu. Türk Basınının 'özgür bir dile' attığı adımlardan en güçlüsü ise çok partili siyasi yaşama geçilmesi ile mümkün olmuştur. Bu dönemin en güçlü siyasi figürü olmayı başaran Demokrat Parti, kurulduğu ilk zamanlarda dahi halk nezdinde büyükçe bir heyecan uyandırmıştı. Bu heyecan bir tek halk nezdinde kalmıyor, basının kucak açmasıyla birlikte bütün kitlelere yayılıyordu. Çünkü, tek partili siyasetin baskıcı rejimlerinden bunalmış Türk Basınının bir kurtarıcı olarak gördüğü Demokrat Parti, muhalefet dönemlerinde basın özgürlüğünü destekleyen yapıcı söylemlere yer vermişti. Ancak iktidarının ilk yıllarından başlayarak basın kontrol altına almaya çalışması, yeşeren 'tam bağımsız basın' hayallerini suya düşürmüştür. İktidarının sonraki dönemlerinde de baskıyı giderek artıran Demokrat Parti iktidarı, çıkardığı yeni basın kanunları ile Türk Basınına tam anlamıyla kontrol altına almaya, hükümet aleyhine yayınları sona erdirmeye çalışmıştır. Baskıcı tutumunu ülke geneline yayan Demokrat Parti iktidarı, üniversiteli eylemleri ile başlayan bir dizi protestonun ardından, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile resmen sona erdi.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, Demokrat Parti, Gazetecilik, Basın Yasası, Sansür.

ABSTRACT

Throughout its history, the Turkish press has struggled hard to be heard freely. From the late Ottoman period to the establishment of the republic and the one-party rule, the struggle for existence has been the main theme of the press in every period. The strongest of the steps taken by the Turkish Press towards a 'free language' was made possible with the transition to multi-party political life. The Democrat Party, which managed to become the most powerful political figure of this period, aroused a great deal of excitement among the public even in the early days of its establishment. This excitement was not limited to the public but spread to all masses with the embrace of the press. Because the Democrat Party, which was seen as a savior by the Turkish press, which was overwhelmed by the oppressive regimes of single-party politics, made constructive discourses supporting freedom of the press during its opposition periods. However, its attempts to control the press starting from the first years of its rule shattered the dreams of a 'fully independent press'. The Democrat Party government, which gradually increased the pressure in the following periods of its rule, tried to fully control the Turkish Press with the new press laws it enacted and to end publications against the government. The Democrat Party government, which spread its repressive attitude throughout the country, officially came to an end with the military coup d'état of May 27, 1960, following a series of protests that began with university student demonstrations.

Keywords: Turkish Press, Journalism, Democrat Party, Press Law, Censorship.

1. GİRİŞ

Basın, toplumdaki aldığı sorumluluklar gereği doğru ve tarafsız haberler ile halkı aydınlatmayı görev kabul eden tarihi önem ve misyona sahip mühim bir kurumdur. Basın, ortaya çıktığı ilk günden bu zamana kadar yaşadığı tecrübeler, geçirdiği evreler ve özgürlük mücadeleleri ile varlığını koruyabilmiş bilakis demokrasi ile yönetilen devletlerde dördüncü büyük güç olarak anılmıştır (Özgentürk, 2008, s. 11). Basının ortaya koyduğu ürünlerin toplumda yarattığı kamuoyu, iktidarların, basın yayın kurumları ile ilişkisine de farklı bir boyut katmıştır. Bu yönüyle basının iktidar ile ilişkileri her dönemde önem ve canlılığını korumuş, bu ilişkiler, 'baskı ve özgürlük' arasında mekik dokumuştur. İktidarların, basın ile ilişkileri ülke yönetiminin de genel bir özeti olarak sayılabilir. Bu çalışmamızda ele aldığımız temel konu da 'iktidarların basın ilişkileri'. Konu başlığımız olan Demokrat Parti iktidarı dönemi basın ilişkilerini incelemeye başlamadan önce, Türk Basınının doğumu ve gelişim evrelerine göz atacağız.

Türk Basını, Avrupa basınından farklı olarak ilk tecrübelerini devlet desteği ile yaşamıştır. Çıkarılan ilk ve resmî gazete olan *Takvim-i Vekayi* bunun somut örneğidir (Koloğlu, 2020, s. 24). Türk Basını, İbrahim Müteferrika'nın 1727 yılındaki matbaa girişimiyle temellendirilse de basın yayıncılık adına; azınlık girişimleri ve *Vakayi-i Mısriye* gazetesi göz ardı edilirse 1830'lu yıllara kadar doğum süreci yaşamıştır (Koloğlu, 2020, s. 24).

Türk Basını temel misyonu nedeniyle her dönemde kontrol altına alınmaya, baskı ve sansür ile dizginlenmeye çalışılmıştır. Okuduğunuz çalışmamızın ana temasını da oluşturan bu durum Türk Basınının hükümetler ile her dönemde imtihanı olarak değerlendirildi. Türk Basınının gerek Osmanlı Devleti gerekse Cumhuriyet dönemlerinde matbuat kanunları ve kararnamelemler ile hükümetlerin kontrolü altına alınmaya çalışılması bir hakikattir. 1864 Matbuat Kanunu ile başlayan ilk basın yasasını, 1867 Ali Kararnamesi, bu kararnameyi ise 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi izlemiştir. II. Abdulhamid'in istibdat rejiminin sona erdiği 1908 yılı ile başlayan İttihat Terakki döneminde yayımlanan 1909 Matbuat Kanunu uzun yıllar varlığını korumuş, 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye, 1946 yılına kadar tek parti iktidarı dönemini yaşamıştır. Tek partinin mutlak iktidarı altında basın, bir devlet kurumu olarak değerlendirilerek rejimin politikaları ve devrim inkılaplarını halka anlatacak bir aracı olarak görevlendirilmiştir (Güz, 1993, s. 43-46). Bu gerekçelerle kontrol altında tutulan basın, İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile oluşan zorunlu demokratik eylemler kapsamında görece daha refah bir alana kavuşmuştur. Çok partili siyasetin de başladığı bu demokratik adımlar döneminde, siyasetin önemli bir figürü olarak ortaya çıkan Demokrat Parti, basın için bir kurtarıcı olarak değerlendirilmiş; Vatan ve Tan Gazeteleri öncülüğünde tek parti iktidarına karşın desteklenmiştir (Tokmakçioğlu, 2011, s. 200,227).

Demokrat Parti, iktidarının ilk dönemlerinde görece bir özgürlük ortamı yaratmış, basın hürriyeti ve radyodan eşit yararlanma haklarını gözetmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde iktidar, basın hürriyetini engelleyebilmek için elinden geleni yaptı. Özgürlükçü ve demokratik haklar vaat ettiği basını, tam aksi yönde kanunlar ile yanılttı ve basın kanunlarını değiştirdi. Yaptırımların dozajı her geçen dönem artıyor, seçimleri kazanıp halk desteğini alan Demokrat Parti iktidarı yaptırımların şiddetini artırıyordu. Gazeteler daha önce örneği yaşanmamış hadiseler yaşıyor; beyaz sütunlu gazete baskıları artık olağan karşılanıyordu. Öyle ki, gazete ve radyolar aracılığıyla muhalefet yapabilmek bir kahramanlık olarak addediliyor, böyle kimseler kısa süreli kovuşturmalara ile ivedilikle cezalandırılıyordu. Özetle Türk Basınının, Demokrat Parti hükümeti ile imtihanı çok çetin geçiyordu (Eroğul, 2013, s. 245).

Okuduğunuz bu çalışmamızda, Türk Basınının içinde bulunduğu şart ve koşulları, kuruluş döneminden başlayarak irdeledik. İncelemelerimizi Demokrat Parti iktidarı döneminde daha da detaylandırdık. Orhan Koloğlu, Nurettin Güz, Alpay Kabacalı gibi önde gelen basın tarihçilerinden faydalandığımız bu çalışmamızın ana teması, Türk Basınının günümüz koşullarına nasıl eriştiği ve ne gibi tecrübeler yaşadığını vurgulamak olmuştur.

2. TÜRK BASININ DOĞUŞU ve GELİŞİMİ

Basın, tanımının yapılabildiği, sürdürülebilir gelişimini kabul etmekle birlikte yapı taşlarının oturmaya başladığı zamandan bu yana yönetim erkinin denetlenebilmesi için en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmiştir. Basının doğumu, -düşünce ve fikirleri bir elden, hızlıca topluma yaydığı düşünüldüğünde- matbaanın doğumu ile ortaya çıktığı söylenebilir. Milattan sonra ikinci yüzyılda

ortaya çıktığına inanılan matbaanın doğduğu Asya topraklarında farklı evreleri yaşamakla birlikte ilk gazete yapıklarını basması Çin'in T'ang Hanedanının saltanatı döneminde yaşanmıştır. Şimdiki misyonundan farklı olarak Hanedan emirlerinin devlet memurlarına ulaştırılması hedeflense de bu sayfaların bir haber niteliği taşıması nedeniyle ilk gazete örnekleri olarak kabul edilmiştir (Koloğlu, 2020, s. 12).

Matbaanın ve ilk gazete örneklerinin doğduğu topraklar olan Asya'da, aradığımız niteliklerde bir basın bulmak güçtür. Basının doğu topraklarındaki tanımı, devlet yöneticilerinin eliyle halkı bilgilendirmek olarak adlandırılabilir. Bu tanım Osmanlı'nın basına bakışıyla neredeyse aynıdır. Oysaki Haçlı Seferleri ve Coğrafi Keşifler ile matbaayı ülkesine taşıyan Avrupalılar 17. yüzyılın ilk yıllarında süreli yayınlar çıkarmaya, halkı bilgilendirici içerikleri özel teşebbüs eliyle duyurmaya başlamıştır (Koloğlu, 2020, s. 11). Nitekim, Osmanlı'da Avrupa'dakine nazaran dört koca asırdan sonra belirmeye başlayan gazeteler yine devlet ricali tarafından bastırılmış; ilk gazeteciler doğrudan Bâbiâli'ye bağlı devlet memurları olmuştur (Tokmakçioğlu, 2011, s. 197-198).

Osmanlı basınının doğduğu tarih ile ilgili tartışmalar söz konusu olmakla birlikte, genel tarihlendirme *Takvim-i Vekayi* gazetesinin 1831 yılında çıkartılması olarak kabul edilir. Bazı kimselerce bu gazeteden önce çıkarılan azınlık gazeteleri veya 1828 tarihli *Vakayi-i Mısriye* gazetesi de Osmanlı topraklarında doğmuştur. Bu nedenle 1831 yılına yapılan atıf, Osmanlı basın tarihini bir hayli gençleştirmiştir (Gölcü, 2019, s. 15). Fakat her hâlükârda bu tarihlerin, Avrupa ile kıyaslanmayacak kadar geç olduğu kabul edilmelidir.

Osmanlı'da basın ve basımevi birbirine çok yakın sürelerle tarihlendirilmiştir. 1727'de İbrahim Müteferrika öncülüğünde kurulan ilk matbaa kısa bir süre sonra kitap türünde eserler yayınlamıştır. Fakat bu eserler ve kopya sayıları, bu işte ne kadar da ağır ilerlendiğinin bir örneği olmuştur (Güner, 2015, s. 27). Çünkü Batı dört asırdır edindiği kitap kültürü ile toplumunu geliştirmiş ve kanaat yönünden zenginleştirmiştir. Bu yönüyle ileri düzeyde uzmanlaşmış kadrolar yetiştiren Batılılar, gazete kültürü ile de geniş kitleleri gündelik bilgiler ile haberdar edebilmiştir. Bu süreç Osmanlı toplumunda tersine işlemiş; kitap basımını çok kısa bir süre sonra gazete baskıları takip etmiş, kitap kültürünü tecrübe edemeyen Osmanlı toplumu, gazete kültürü ile tanışmıştır. Temeli eksik kalan bu tersine süreç, kitap kültürü ile derinlemesine fikirler edinemeyen bir toplumun basın anlayışını da etkilemiştir. Türk ve İslam toplumlarında basın, geçmiş sorunlarını tartışamayıp, gelecekle ilgili fikirler üretmeyen yalnızca doğrudan doğruya yaşanan güncel gerçeğe ve bu bağlamdaki geleceğe sığ bir bakış açısını doğurmuştur (Koloğlu, 2020, s. 24-25).

Osmanlı'da basının devlet memurları marifetiyle bir "resmi haber kurumu" olarak değerlendirildiğini söylemiştik. Bâbiâli, basını bir merkezden yöneterek güçlü bir kamuoyu oluşturmak istiyordu. Ancak istenilen ötesine geçemeyen bu merkezîyetçi anlayış bir de tümüyle özel sektör elinde olan Türkçe dışı basınla rekabet edemiyordu. Yabancı basın, her konuyu ustalıklı işleyebilme maharetine sahip olmasıyla güçlü bir kamuoyu oluşturmayı başarıyordu. Osmanlı basını her ne kadar yabancı basın ile rekabete girmeye çalışsa da bu yarışım Osmanlı'nın dış politikada güçsüzlüğüne de takılıyordu (Gölcü, 2019, s. 25).

Birinci Meşrutiyet dönemi öncesindeki on beş yıllık dönem incelendiğinde gazete ve gazeteci sayısında belirgin bir artış söz konusu iken aynı zamanda basının baskı altına alındığı ve sansüre uğradığı bir dönem de olmuştur. İlk resmî gazetenin ardından, bir imtiyaz ile İngiliz Churchill'in çıkardığı -yarı resmi- *Ceride-i Havadis*, Agah Efendi tarafından çıkarılan *Tercüman-ı Ahvâl*, Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* ve Ali Suavi'nin *Muhbir-i* birbiri ardınca çıkarılan döneme damgasını vuran gazetelerdi. Bunca yayını kontrol altına alma ihtiyacı hisseden Osmanlı, Türk Basın tarihinin ilk basın yasasını da böylelikle yürürlüğe koymuştu (Kabacalı, 1994, s. 16-17).

Abdülmeccid döneminde çıkarılan 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, Osmanlı'da gazetecilik faaliyetlerini ilk kez düzenleyen yasal nitelikli metin olarak kabul edilir. Bu yasa III. Napoleon'un imparator olunca yaptırdığı ve 1852 yılına tarihlenen Fransız Basın Yasası'ndan çevrilerek Osmanlı'ya kazandırılmıştır. Bu yasa ile gazete çıkarmak belli şartlara tabi tutuluyor; gazete ruhsatı almak isteyenlerin daha önce ceza almamış kimseler olması isteniliyordu. Ayrıca ilk kez basın suçları ve bunlara verilecek cezalar da belirleniyor, para cezalarının yanı sıra, süreli veya süresiz kapatma cezaları getiriliyordu (Gölcü, 2019, s. 38; Kabacalı, 1994, s. 19).

1864 Matbuat Nizamnamesini, 1867 yılında Âli Kararnamesi izlemiştir. Bu kararname ile ilave düzenlemeler getiriliyordu. Basını yüksek ölçüde kontrol altına alan bu kararname, 1864 yasası ile

birlikte 1909'a kadar yürürlükte kalmıştır. Kararname ile hükümetlere, basın yayını denetleme, takip etme ve sorgulama hakkı tanınıyordu (Ceylan, 2006, s. 152). Bu kanunnameye dayanarak basın kısıncasına alan Osmanlı Devleti, gazeteleri kapatmış ve gazetecileri sürgüne göndermiştir. 1867 Kararnamesi ile *Muhbir*, *Vatan*, *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkar*'ın yayınlarına son verilmiştir (Demir, 2015, s. 372-373).

Abdulmecid döneminin ardından, II. Abdulhamid'in saltanatı döneminde kabul edilen ilk Osmanlı anayasası Kanun-i Esasi ile basın da görece bir rahatlama yaşamıştır. Ancak bu rahatlama uzun sürmemiş, II. Abdulhamid döneminde 1888, 1895, 1899, 1900, 1901 gibi farklı yıllarda çıkarılan kanunnameler ile basın yayın hayatını neredeyse boğan hatta kitap içeriklerinin dahi denetlendiği bir döneme girilmiştir (Gölcü, 2019, s. 41). Abdulhamid'in mutlak otoritesini ve ülke üzerinde kurduğu sarsılmaz hegemonyayı tarif etmek için kullanılan 'istibdat' bir rejim olarak 1978'den, 1908 yılına dek otuz yıl boyunca ülke üzerinde egemen olmuştur. Bu istibdat rejimi basın üzerinde de mutlak bir hakimiyet kurmak için kelime seçimlerine bile karışır hale gelmiştir. Kızıl Sultan'ın sevmediği bazı kelimeler resmi yazışmalarda bile kullanılmamıştır (Güner, 2015, s. 34).

Abdulhamid döneminde sürgüne gönderilen pek çok gazeteci yer almaktadır. Bu gazeteciler sürgüne gönderildikleri yerlerde de gazeteciliğe devam etmekteydiler. Bu durum ise 'sürgün basını' kavramını doğurdu. Orhan Koloğlu'na (2020: 69) göre sürgün basını iki grupta ele almak gerekiyordu:

“Bir kısmı Jön Türk yayınlarıdır. Osmanlı Devleti'nin devamını, ancak hızla reformlara gidilmesini, anayasal ve parlamenter düzenin geri getirilmesini isteyen bir içerikleri vardı. En ünlüleri Ali Şefkati'nin *İstikbal*'i (Napoli, Cenevre, Londra 1879-1895), Ahmet Rıza'nın *Meşveret*'i (Paris 1895-1908), Şura-yı Ümmet (1902-1910), Osmanlı (1897-1904), Terakki (1906), Türk (1903)'dür.

İkinci grup ise bağımsızlık peşinde koşan ve Osmanlı'dan ayrılmayı planlayan azınlıkların, sayıları yüzleri bulan yayınlarından oluşmaktaydı. Bunlar Kuzey ve Güney Amerika'dan, Avrupa'nın bütün ülkelerine varıncaya kadar her yerde yayın yapmışlardır.” Abdulhamid'in basın idaresinin temel vazifesi işte bu yayınları denetlemek ve onları vazgeçirmek için gerekirse pazarlığa girişmekti. İstibdat rejiminin bu akıl almaz baskıcılığı; iç basının tam kontrolü ve yurt dışı yayınlarının engellenmesiyle Osmanlı toplumunu, deyimi yerindeyse karantinaya aldırıştır. Oysaki bu yasaklamalar bir bütün olarak Osmanlı toplumunu, düşünce ve kanaat yönünden derinlemesine fakirleştirmiştir. Fısıltı gazetesi aracılığıyla toplumda yayılan korku, düşünceyi ifade etmeyi güçleştirmiştir. Otuz yılı aşkın baskı rejimi altında yaşayan Osmanlı toplumu, tek tipleşmiş fikirlerin sığılığı altında kültürel bir fakirlik dönemi yaşamıştır.”

Abdulhamid iktidarının sonu ve Jön Türklerin yönetimi devralmasıyla başlayan II. Meşrutiyet, yeni bir dönemin de kapısını aralamıştır. Sansürün kaldırılması ile pek çok yeni gazete yayın hayatına atılmıştır. Bu görece sınırsız özgürlük ortamı ise 18 Temmuz 1909 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu ile sona erdi ve basın yine belli sınırlamalar altına girdi. Bu kanunun 12. maddesi önemli bir ayrıntı içeriyordu: “Basın yasalar çerçevesinde serbesttir. Hiçbir şekilde baskıdan önce kontrole tabi tutulamaz.” Bu kanun maddesiyle sansürün etkilerinin azaltıldığı da söylenebilir. Ancak bu kanunun çıkartılmasında 31 Mart Vakıasının etkisi düşünüldüğünde, basına hukuki sınırlamaların getirilmesi ihtiyacının hissedildiği söylenebilir. Bunlara ek olarak, 1909 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu, düzenlemeler ve eklemeler ile 1931 yılına değin yürürlükte kalacak kadar etkili bir basın kanunu olmuştur (Güz, 2014, s. 54-55).

İttihat ve Terakki'nin iktidardan uzaklaştırıldığı I. Dünya savaşı sonrası dönem; çift başlı hükümet ve çift başlı basın anlayışını doğurdu. İstanbul basınına karşı Millî Mücadele döneminde temelleri atılan Kemalist basın anlayışı, cumhuriyetin ilanı ile birlikte de varlığını korudu. Askeri olarak mücadele veren, işgallere karşı duran Kuva-yı Milliye hareketinin desteklenmesi için yaratılan basın anlayışı, sonraları ise millî egemenliğin topluma yerleşmesi ve Kemalist devrimlerin halka kazandırılması için korunmaya devam edilmek istenmiştir (Güz, 1999, s. 5). Fakat Kemalist anlayışın güdümündeki Ankara basınına karşı İstanbul basını muhalif sesler çıkarmaya devam etti. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan alevli tartışmalar doğrudan gazeteler aracılığıyla basında yer alıyordu. Saltanatın kaldırılmasından Lozan Barış Antlaşmasına, hilafetin kaldırılmasından, halk iradesinin mecliste nasıl yer alacağına varıncaya kadar yaşanan sıkı tartışmalar, devrimci iktidara muhalif İstanbul basınının kontrole tabi tutulması ihtiyacını hissettirmişti (Güner, 2015, s. 44).

İstanbul basınının tümüyle kontrol altına alınmaya ve Kemalist devrimin oluşturmaya çalışıldığı bir bütünün parçası haline getirilmeye çalışılması ise zaman içinde yaşanan olayların sağladığı sebepler

ile mümkün olabildi. 1923 yılının sonlarına doğru Hintli iki Müslüman liderin dönemin başbakanı İnönü'ye ithafen 'hilafeti korumak' adı altında gönderdiği mektubun Türk iç politikasına yönlendirebilecek seviyede etkili olması bu sebeplerin ilk nedeni oldu. Çünkü bu mektup başbakanın eline geçmeden *Tanin*, *İkdam* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yayımlanması durumu karmaşık bir hale sokuyordu. Hilafet mektubu, basın üzerindeki ilk baskının da dolaylı nedeni olmuştu. İstanbul'da tekrar kurulan İstiklal Mahkemeleri bu mektubun yayımlanması nedeniyle Hüseyin Cahid, Ahmed Cevdet, Velid Ebüzziya gibi gazetecilerin kusurlu bulunmaları ve cezalandırılmalarına sebep oldu. Çok büyük bir yankı uyandıran bu dava ile basına, hükümetin çizdiği hudutların dışına çıkıldığı zaman karşılaşılabilecekleri konusunda net bir tavır ortaya koyuyordu (Koloğlu, 2020, s. 116-117).

Tek Parti hükümetin basını tam anlamıyla kontrol altına alması ise Şeyh Sait isyanı sonrası çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu ile gerçekleşmişti. Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle Türkiye'nin ilk muhalefet partisi de olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmış, iktidarın her alanda elini sağlamlaştıran hamlelere başvurulmuştu. Takrir-i Sükûn kanunu ile yeniden kurulan İstiklal Mahkemeleri, sağ – sol demeden muhalif gazetecileri yargılamış ve gazeteciler büyükçe bir baskıya maruz kalmışlardır. Kanun uyarınca ilk adım olarak *Tevhid-i Efkâr*, *Son Telgraf*, *İstiklal*, *Sebilürreşat*, *Aydınlık*, *Orakçekiç*, *Presse du Soir*, *Sadayihak*, *Sayha*, *İstikbal* ve *Kahkaha* gazete ve dergileri kapatıldı. Bu olaylara Tanin gazetesi baskını ve Doğu istiklal mahkemelerinin gazetecilere açtığı davalar eklendi. Ayrıca İzmir Suikastı nedeniyle İttihatçıların tasfiyesi ve devrimlere karşı gelen İslami grupların ve sol akımların sindirilmesiyle devam edildi. Böylelikle tüm muhalif sesler İstiklal mahkemeleri ve baskılar aracılığıyla sindirilmiş geriye sadece tek parti güdümünde gazeteler ve dergiler kalmıştır. Takrir-i Sükûn Kanununun 1929'da kaldırılmasına kadarki dönemde basında muhalefet yapacak bir dönemden söz etmek olası olamamıştır (Çavdar, 1995, s. 280-288). Basını her açıdan kendine bağlayan CHP, Kemalist ideolojiyi pekiştiren, devrim ilke ve inkılaplarını halka anlatan çizgide bir basın yaratmış bulunuyordu.

1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla kısa bir çoğulculuk dönemi yaşansa da partinin kendini lağvetmesiyle sona erdi. Muhalefetin vereceği siyasi güvence ile ortaya çıkan basın kurumları böylelikle yeniden iktidar saflarına girdiler. Partinin kapatılmasından kısa bir süre sonra 1931 yılında cumhuriyet döneminin ilk basın yasası çıkartıldı. Bu yasa ile rejim ve iktidar karşıtı tüm hiziplere kanun maddesi zoruyla yasaklama getiriliyordu. Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yalnızca bir telefonu ile gazetelere kapatma yetkisi verilmişti. Bu dönemde birçok yayın daha matbaadayken toplatıldı ve yasaklandı; gazeteciler için birçok dava açıldı. Basın Matbuat Umum Müdürlüğü'nün eliyle denetleniyor ayrıca İçişleri Bakanlığı denetim ve gözetim görevini sürdürüyordu (Kabacalı, 1994, s. 154-156).

Atatürk'ün 1938 yılında ölümünün ardından, Milli Şef İsmet İnönü dönemi başlamıştı. İsmet İnönü böylelikle ülkenin ikinci cumhurbaşkanı olmuştu. İnönü, parti grubunda bulunan 323 mebusun biri hariç tümünün oyunu üstelik aday gösterilmeden alabilmişti. Bu yönüyle İnönü'nün ne derece etkin bir siyasete sahip olduğu bir kez daha aşikâr olmuştu (Aydemir, 1991, s. 23-24). Fakat İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanlığı çok zor bir dönemde başlamıştı. Avrupa'nın kasıp kavrulduğu bir zamanda iktidarı eline alan İnönü'yü zor yıllar bekliyordu. İkinci Dünya savaşı çok kısa bir süre sonra ortaya çıkacak, ülkeyi savaşa sokmamak için elinden geleni yapan İnönü devleti yine de savaşın etkilerinden kurtaramayacaktı. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yasakları olarak 22 Kasım 1940'ta kimi illeri kapsayacak bir aylık sürelerle sıkı yönetim ilan edilmişti. Üçer aylık dönemler ile uzatılan ve 1947 Kasımına değin 7 yıl süren sıkıyönetim kapsamında basın da nasibini almıştı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı ve savcılıklar basın yönetimlerine gönderdiği tebliğ kararları ile yasaklarını bildiriyordu (Kabacalı, 1994, s. 159).

Basın üzerindeki sıkıyönetime rağmen savaş sürecince basınının savaşan taraflar arasındaki seçim ve propagandalarına göz yumulduğu izlenmiştir. *Tan*, *Akşam*, *Vatan* ve *Tanin* gazeteleri demokrasi cephesini destekliyorken, Sovyet rejimini destekleyen *Yurt* ve *Dünya* gazeteleri ve Alman tarafını destekleyen *Cumhuriyet*, *Tasvir-i Efkâr* ile Turancı çizgide yer alan *Atsız* ve *Ötüken* yayınları bulunuyordu. Tek parti yönetiminin tutumu ise bu yayınlar arasında bir hakemlik yapmaktan öteye gitmiyordu. CHP'nin bu gazete ve dergilere sağladığı hürriyet, basın hürriyeti olmaktan öte savaşın sonuçlarına odaklı bir hamleydi. Dış politikanın sonuçlarına karşı evrilecek bir iç politika hedefi güden bu hamle ile savaşın taraflarına karşı itidalli bir politika izlenmiş oluyordu. Bunun en somut kanıtı ise savaşın kaybedeni olan tarafa ait yayınlara ivedilikle son verilip, demokrasi cephesini savunan yayınları desteklemek olmuştur (Koloğlu, 2020, s. 120-121; Gölcü, 2019, s. 123).

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte yeni bir dönemin kapısı aralanmıştı. Almanya, Japonya ve İtalya'da faşist rejimler yıkılmış, totaliter rejimlerin albenisi yok olmuştu. Türkiye, savaş sonuna kadar koruduğu başarılı dış politika ile savaşa girmekten korunsa da yeni Dünya düzeninde ve uluslararası arenada saygın bir konum edinebilmek için *San Francisco Konferansı*'na katılmıştır. İktidar, bu konferans ile *Birleşmiş Milletler Anayasası*'nı imzalamış ve anayasada yer alan demokratik ilkelere uygun adımlar atacağına taahhüdünü vermiştir (Armaoğlu, 2020, s. 310). Bu konferansın ardından basın için de yeni bir umut ışığı doğmuştur. Demokratik haklar talep eden basının elini güçlendiren bu taahhüt, bir tek Türk Basını için değil ülke yapısını tümünden değiştirecek eylem planları içeriyordu. Çünkü düşünce, vicdan ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanması Batılı devletler tarafından kabul edilemezdi. Bunun yanında atılması gereken ilk adım tek partili dizgenin kaldırılıp, çok partili ve çoğulcu siyasi yaşama geçilmesiydi. Bu adımın müjdesi çok geçmeden verilecek, 19 Mayıs 1945 tarihinde Türkiye çok partili siyasi hayata ilk adımlarını atacaktı (Çavdar, 1995, s. 401).

3. DEMOKRAT PARTİ MUHALEFETİ ve BASIN

4 Aralık 1945 tarihinde ülkenin gözü kulağı Çankaya köşkündeki bir toplantıya çevrilmişti. İki eski silah arkadaşı bu sefer iki farklı parti lideri olarak randevulaşmışlardı. Celal Bayar, Milli Şef'e partisi olan Demokrat Parti programı anlatmaya gitmişti. Çiftçiyi topraklandırma kanunu ve bütçe tartışmaları nedeniyle bir süredir araları limoniydi fakat bu sefer toplantı daha sıcak bir iklimde geçiyordu. İsmet İnönü, Celal Bayar'a parti tüzüğü ile ilgili birtakım sorular yöneltti, özellikle iç ve dış politika, laiklik programlarını sordu. Tatmin edici cevapların ardından Demokrat Parti resmen ilk ağızdan onaylandı ve çoğulcu demokrasinin en önemli üyelerinden biri halini alacaktı. Demokrat Parti'nin kurulması ve ardından halkın partiye teveccühü tahayyül edilemeyen yeni bir dönemin kapısını aralamıştı (Birand vd., 1991, s. 9).

7 Ocak 1946 yılında resmen kurulan Demokrat Parti, ülke gündeminde yeni ve büyük bir heyecan doğurdu. 23 senelik tek parti iktidarından sonra, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü gibi önemli isimlerin içinde yer aldığı bu yeni parti halk ve bürokrasi kesiminden çoğu kimsenin dikkatini çekmişti. Demokrat Parti'de önce Nuri Demirağ tarafından kurulan ve çok partili dizgenin ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi istenilen dikkati çekememişti. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla kartlar yeniden dağıtılıyordu. CHP idaresince çok partili siyaset, demokratik ilkeler gereği atılmış elzem adımlardan biriydi; ortaya çıkacak muhalefet partileri yine CHP'nin kontrolü altında olacak birer 'demokrasi süsü' olacaktı. Bu anlayışla Demokrat Parti ortaya ilk çıktığında hoşgörüsüyle karşılandı. Demokrat Parti'nin illerde açtığı şubelerin sayısı artıp belli bir alaka toplamaya başlaması iktidarı cephe almaya ve sertleştirmeye yetmişti bile. CHP ve DP arasındaki ilişkiler daha ilk yılından kızışmaya başlamış bu durum ise DP'ye olan ilgiyi daha da artırmıştı (Karpaz, 2010, s. 487-489).

Demokrat Parti, 23 senelik tek parti iktidarının eleştirisi ve dönemin ezilmişlerinin desteğiyle git gide büyüyordu. Kişi hak ve hürriyetlerinin korunmasına değindiği kadar basın özgürlüğüne her fırsatta değiniyor böylelikle basının sırtını sıvazlamaktan geri durmuyordu. Basına karşı yaratılan bu sıcak iklim ile pek çok gazetecinin doğrudan desteğini alan DP, basını özgür kılacak yasalar çıkaracağını sözünü de veriyordu. Basının desteğiyle propagandasını olanca gücüyle duyuran DP, İkinci Dünya Savaşının olumsuz etkilileriyle bozulan ülke ekonomisinin sorumlusu olarak hükümeti işaret ediyor, liberal politikalarından bahsederek sanayici ve iş insanlarının desteğini alıyordu. Üstelik köylü, işçi ve emekçilerin desteğiyle sosyal hareketlilik de kazanan Demokrat Parti'nin yükselişi önü alınmaz bir süreç kazanıyordu (Çavdar, 1995, s. 410).

CHP, yeni siyasi dönemde de iktidarı elinden bırakmak niyetinde değildi. DP'nin yükselişine karşı, herkese tek parti dönemini unutturacak eylemler planı hazırlığına girişiyordu. Atacağı adımlarla her kesimi kucaklamak niyetindeydi. Bu liberal tavrı ile DP'nin bayrağını elinden almaya çalıştığı rahatlıkla söylenebilir. Öğrencilerden, işçilere ve köylülere varıncaya kadar bir dizi yeni karara imza atıldı. Matbuat Kanununun gazete ve dergilere kapatma yetkisi veren 50. maddesi değiştirilerek bu yetkiyi bağımsız mahkemelere devrediyordu. Ayrıca basın suçluları çıkarılan kanunla affedilmiş, gazete çıkarmada izin ve para yatırma şartı kaldırılmıştı. İmza atılan tüm kararlar rüzgârı tekrar CHP'ye döndürmek için olduğu şüphesizdi (Eroğul, 2013, s. 19).

1946 yılında ani bir kararla erken seçime gidildi. İlk siyasi sınavını bu ani seçim kararı ile kaybeden DP, yine de muhalefet olarak meclise girebilmiş ve 54 sandalye sahibi olmuştu. Seçimlerin bir oldubittiye getirilmesi DP'yi sert bir muhalefet izlemeye itti (Çavdar, 1995, s. 413). Muhalefette olduğu dönem boyunca da bu seçimi bir zalim – mazlum hikâye örgüsü içinde siyasi malzeme olarak

kullandı. Nihayet 14 Mayıs 1950 seçimlerini ezici bir üstünlükle kazanan DP, oyların %53,35'ini alarak 487 sandalyeden 408'ini kazanmıştı. Böylelikle 27 senelik CHP iktidarı sona ermiş ve DP dönemi başlamıştı (Eroğul, 2013, s. 71).

4. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ve BASIN (1950-1960)

'Yeter söz milletin!' sloganıyla iktidarı kazanan DP, ülkede büyük bir şok etkisi yarattı. 22 Mayıs 1950'de iktidar resmen devralandı. Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan meclis başkanlığına, Adnan Menderes ise başbakanlık görevlerine getirilmişti. Adnan Menderes kısa bir süre sonra kabinesini kurdu ve 29 Mayıs 1950 yılında meclise parti programını sundu. Meclis alışlagelmemiş bir parti programı ile karşı karşıyaydı. Sunulan program, CHP dönemi eleştirisi ile başlamış ve yepyeni bir zihniyet vaad etmişti. DP'nin yeni parti programı 'eşitlik, adalet, demokrasi ve komünizm ile mücadele' olarak özetlenebilirdi. Peki, bu programı halka anlatmak için en önemli araç neydi, elbette basın. O zaman ivedilikle söz verilen basın yasasına girişmek zaruruydu (Eroğul, 2013, s. 86-87).

15 Temmuz 1950'de kabul edilen Basın Kanunu ile basına rahat bir nefes aldırılmış, 1931 Matbuat Kanununun baskıcı yasakları bertaraf edilmişti. Bu kanun ile basın suçluları affedildi ve gazete kapatma yetkisi hükümetten alınarak bağımsız mahkemelere devredildi. Basın Kanunu ile tek parti dönemine nazaran özgürlük ortamı artan gazeteciler köşelerinde rahatça düşüncelerini ifade etmeye başladılar. Demokrat Parti verdiği ilk vaadi yerine getirmiş bulunuyordu (İnuğur, 1992, s. 266).

İktisadi kalkınma ve refahın, düşünce ve ifade hürriyetinin kemâl hali demokrasi rejimi için vazgeçilmez bir unsur olduğu aşikardır. Demokratik rejimler, halkın refahı ve iktisadi huzuru ile varlığını sürdürebilir. Demokrat Parti köylüsünden, işçisine, sanayici ve aydınlarına varıncaya kadar bütün sosyal sınıfları kapsayan liberal iktisadi kalkınma programları ile halka yeni bir umut vermişti. Türkiye'nin genel sorunlarını yoksulluğa bağlayan DP'li yöneticiler iktisadi kalkınmayı partiler üstü bir mesele olarak değerlendirmekteydi. Öyle ki iktidarının ilk yıllarında disiplinli ve bilimsel ekonomi programları ile ipleri eline alan DP, kısa süre içerisinde beklenmedik bir ekonomik kalkınma gerçekleştirmişti. Fakat ilk dönem iktidarının sonlarına doğru ekonomi ilk yıllara nazaran iyi seyretmiyor, ekonomi politikalarına karşı eleştiriler ardı ardınca geliyordu. Basından başlayan eleştirilerin dozu her geçen gün arttıkça DP'li yetkililer de üslup dilini sertleştiriyordu. Basınla başlayan eleştirilerin yönünün halka dönmesi ile muhalefet partileri de cesaretlenmiş, DP'yi köşeye sıkıştırmaya başlamıştı. İktisadi kalkınmayı partiler üstü mesele olarak yorumlayan DP, eleştirileri, ülkenin yükselmesini istemeyen kimselerin partizanca söylemleri olarak değerlendirdi. İktidara göre ülkenin iktisadi kalkınmasını sağlayabilmek için gereken huzur ortamı ancak hürriyetlerin kısıtlanması ve basın yasasının yeniden gözden geçirilmesiyle mümkün olabilecekti (Karpuz, 2010, s. 500).

Demokrat Parti iktidarının başlaması ile esen liberal rüzgarlar, her kesimi olduğu gibi basın temsilcilerini de memnun etmişti. Yalnızca 1950 Basın Kanunu değil, aynı tarihlerde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı bir Gazetecilik Enstitüsünün açılması, 13 Haziran 1952 tarihli 5953 sayılı kanun ile gazetecilerin sendika açabilmesi ve sosyal sigorta haklarının tanınması da basın çalışanlarını rahatlatmıştı. Üstelik çok kısa bir süre sonra gazetecilerin haklarını sendikal bazda korumak adına 10 Temmuz 1952'de Türkiye Gazeteciler Sendikası dahi kurulmuştu (İnuğur, 1992, s. 290). Fakat DP'li yöneticilerin basın temsilcilerine bir lütf olarak gördüğü bu haklara karşı gazetecilerin, bir önceki paragrafta belirtilen sert eleştirileri nankörlük olarak değerlendiriliyordu. Ekonomi ile ilgili artan eleştirilerin sonuçlarından çekinen DP, 1954 seçimlerine çok az bir süre kala elini sağlamlaştırabilmek için 9 Mart 1954 tarihinde 'Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun' maddesini kabul etti (Topuz, 1973, s. 183).

9 Mart 1954 tarihli, 6334 sayılı bu kanun gereğince, basın yoluyla her ne surette olursa olsun hükümet ve resmi kadrolara karşı yapılan iftiralara karşı ağır cezalar getiriliyordu. Kanunun asıl ilgi çeken yanı ise şudur: Bir basın temsilcisinin gazete veya radyo yoluyla neşrettiği bir ürün savcılara göre bir suç unsuru içeriyorsa, savcılar doğrudan yetkili olarak kovuşturma yapabilecekti. Böylelikle ceza kanununda takibi ancak şikâyete bağlı eylemler el değiştirerek savcılara bırakılmış oluyordu. Üstelik bu kanun maddesine göre, neşredilen bilgilerin ispatının veya doğruluğunun kanıtlanabilmiş olması suçlamaya engel teşkil etmeyecektir. Bir diğer değişle basın temsilcilerine 'ispat hakkı' tanınmayacaktı. Bu kanun maddesi ile DP'nin muhalefette iken estirdiği demokratik rüzgarlar, iktidarı döneminde çetin ve sert rüzgarlara dönüşecekti (Topuz, 2003, s. 195-196).

1954 seçimlerini büyük bir farkla kazanan Demokrat Parti, meclisteki 541 sandalyenin 504'ünü alarak büyükçe bir başarı kazandı. Bu başarısı ile daha da otoriterleşen DP, basına karşı yürüttüğü politikalarını daha da sertleştirmiştir. Vatan gazetesindeki yazıları ile DP'nin iktidara gelmesinin mimarlarından olan Ahmet Emin Yalman'a göre DP, güç sarhoşluğu içerisine girmişti. Yalman'ın seçimlerden sonra ziyaret ettiği Menderes'in ağzından şu cümleler sarf edilmişti (Yalman, 1997, s. 1639):

“Seçimler, vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben, siz gazetecilerle danışmaya değer veriyordum. ‘Acaba ilaç diye aspirin mi, yoksa optalidon mu kullanmak münasiptir?’ diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkunu güveni şimdi bunu belli ediyor ki böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım.”

Menderes, sarfettiği bu cümleler ile yeni iktidar döneminde hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını da resen ilan etmiş bulunuyordu. Özellikle yeni dönem basın ilişkilerini de bu cümle içinde aramak yanlış olmayacaktır. Yine dönemin bir başka tanığı olan Hıfzı Topuz, Menderes'in basın politikalarını şöyle değerlendirmiştir (Özgentürk, 2008, s. 112):

“Şimdi 1950'de seçimlerde Demokrat Parti'nin iş başına geçmesini bütün basın destekledi. Tabii CHP yanlısı gazeteler hariç. Bayram havasıyla iktidara bunlar ve ‘Ne istiyorsanız, yapacağız’ denildi... Tam bir özgürlük ortamına girdi basın. Ama bu özgürlük ortamı çok uzun sürmedi. Niye sürmedi? Basının kötü niyetlerinden değil birtakım yolsuzluklar, birtakım usulsüzlükler ortaya çıkmaya başladı, basın bunları gördü ve eleştirmeye başladı. Bu eleştiriler olunca Menderes cephe aldı. Yani bu balayı dönemi bence iki sene sürdü 1950'den 1952'ye kadar. 1952'den sonra hükümeti karışımızda bulduk...”

Bu değerlendirmeler Menderes dönemi basın politikalarına bir nevi ışık tutmaktadır. Gerçekten de 1952'den sonra bozulmaya başlayan ilişkiler 1954 seçimlerinden sonra iyice bozulmaya ve bir zaman sonra kopmaya başlayacaktı.

Demokrat Parti'nin ikinci döneminde de iç ve dış politikada attığı adımlar basının eleştirisiyle karşılanıyordu. Basının eleştirisinin dozu arttıkça iktidarın tutumu da sertleşiyordu. Özellikle 6-7 Eylül 1955 olayları toplumsal gerilimi yüksek düzeyde artırmış, basının bu olayları iktidar aleyhine işlemesi ise basını iktidarın hedefi haline getirmiştir. Kıbrıs'ın geleceği hakkında tartışmaların yaşandığı bir dönemde ‘Atatürk'ün Selanik'teki evinin yakınında bomba patlatıldığı’ sahte haberin yayılması üzerine milliyetperver bir heyecanla başlayan ayaklanmalarda pek çok Rum işyeri yakılmış ve yağmalanarak harap edilmiştir. Bu olayları takiben birçok şehirde sıkıyönetim ilan edilmiş ve İçişleri Bakanı ayaklanmaları bastıramadığı için görevden alınmıştır (Zurcher, 2000, s. 300).

Basının, 6-7 Eylül olayları ardından daha zor bir döneme girdiğini söylemek zor olmayacaktır. Çünkü sıkıyönetim kararı ardından basın da sansüre tabi tutulmuştur. Hatta gazetelere doğrudan haberlerin servis edildiği bir döneme girilmiştir. Sonradan anlaşıldığı üzere iktidar, Kıbrıs meselesi ile ilgili dış politikada elini sağlamlaştırmak için böyle bir ayaklanmayı kendi eliyle başlatmış fakat önünü alamayınca komünistleri suçlayarak işten sıyrılmaya niyetlenmiştir. 6-7 Eylül olaylarını tüm cepheleriyle ele alarak işleyecek olan basın ise bu niyeti bozacağından sansüre tabi tutulacaktır. Olaydan kısa bir süre sonra 10 Eylül tarihinde sıkıyönetim komutanının düzenlediği basın toplantısında, basına uygulanan sansür de açıklanacaktır. Buna göre ‘hükümeti eleştirmek, 6-7 Eylül olaylarını komünistlerden başka bir güruha isnat etmek, hatta sıkıyönetim çalışmalarını hakkında haber yapmak dahi yasaklanarak sansüre tabi tutulmuştur.’ Basın özgürlüğü ile temelden çelişen bu kararlar ne kadar da gülünçtür. Sıkıyönetim kararın ardından kısa bir süre sonra; Ulus Gazetesi süresiz Hürriyet ve Tercüman gazeteleri 15 gün süreyle kapalı kaldı. Kapatma kararları ardı ardınca geliyor ve pek çok gazeteye de süreli-süresiz kapatma kararları veriliyordu (Kabacalı, 1990, s. 168-170).

Sıkıyönetim dokuz ay sürerek 7 Haziran 1956'da kalktığında hemen aynı gün sıkıyönetim kararlarını aratmayacak iki yeni yasa tasarısı mecliste görüşülüyordu. Yasa tasarısı, daha önce kabul edilen 1954 tarihli 6334 sayılı basın kanununun bazı maddelerini 6732 sayılı yasa ile değiştiriyordu. Ayrıca 6733 sayılı basın kanununun bazı maddeleri de değişikliğe uğrayacaktı. Bu yeni kanunlar ile basın üzerinde sıkı bir otorite tesis ediliyordu; mesul müdürlerinde belli şartlar aranıyor, basın yoluyla işlenecek suçların cezaları yalnızca neşredeni değil, gazete mesul müdürü ve sahibini de kapsıyordu. Bu yasa değişiklikleri bir tek yurt içinde değil yurt dışında da tepki çekmiştir. Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI), basın üzerinde uygulanan bu baskıcı tavrı eleştirmiş ve basın özgürlüğü ve demokratik haklar

için mücadele eden Türk gazetecilerine destek ve saygılarını sunmuştur. Fakat bu eleştiri DP için basın adına olumlu bir tepki geliştirmesine sebep olamamıştır. Bilakis 1957'den sonra tutumunu git gide sertleştiren DP, kendi eliyle oluşturduğu basın kanunları, kâğıt tahsisi (26 Kasım 1957 Kararları) ve resmi ilanların adaletsiz dağıtımıyla (1 Ocak 1958 Kararları) ve hukuk dışı birtakım yollar ile basını sürekli denetim altında tutmaya çalışmıştır (Kabacalı, 1990, s. 170-177). Ayrıca, 1955-1960 yılları arasındaki bu dönem incelendiğinde 2300 basın davasının açıldığı ve 867 gazeteciye mahkûmiyet kararı verildiği de gözlemlenmiştir (Koloğlu, 2020, s. 124).

Demokrat Parti'nin otoritesinin düşmanca arttığı 1960 yılı aynı zamanda iktidarının da son yılı olmuştu. Demokrat Parti meclis grubunda 12 Nisan 1960 günü yapılan olağanüstü toplantı sonucunda Halk Partisi hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verildi. DP'ye göre CHP'nin, iktidara gelebilmek için hücre örgütleri kurduğu ve silahlandığını ileri sürüyor ve iddiaların araştırılması için komisyon kurulmasını istiyordu. CHP, karşı bir önerge vererek Başbakan Adnan Menderes'i insan haklarını çiğnediği ve adil güvencesizlik ortamı yarattığı suçlaması ile yüce divana sevk etmek istediye de bunda muvaffak olamadı. Nihayet 18 Nisan 1960 tarihinde Demokrat Parti önergesi meclisçe kabul edilerek, 15 kişiden müteşekkil *Tahkikat Komisyonu* kuruldu. DP'nin bu komisyon aracılığıyla emeli; yarattığı diktatör yönetime hukuki bir zemin hazırlamaktan başka bir şey değildi (Eroğul, 2013, s. 229-231).

Tahkikat Komisyonu ve muhalif tüm çevreler üzerinde yarattığı baskı, ülke gündemine bir bomba gibi düştü. Komisyon yetkileri ve cezaları, sanki bir baskı fermanı niteliğindediydi. Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkiler veriliyor; komisyonun salahiyyetle işlerini yürütebilmesi için her türlü yayını yasaklıyor, bu yasaklara uymayanlara hapis cezaları verdiği gibi yayın matbaasını kapatmaya varacak kadar ağır sansür uyguluyordu. Bütün bunlara ek olarak komisyonun yaptığı tahkikatın gizli olduğu ve aleyhine de itiraz edilemeyeceği belirtiliyordu (Resmî Gazete, 28 Nisan 1960, Sayı:10491, s. 1241-1242).

Kanunun kabulü sonrasında başlayan öğrenci gösterileri ve ardından gelen tepkiler neticesinde yeniden yayın yasağı getirilerek sıkıyönetim ilan edildi. Fakat yine de gösterilere engel olunamıyordu. Menderes gösterilere rağmen yılmıyor, tutumunu daha da sertleştiriyordu. Bu tutumu ise farkında olmadan kendi sonunu hazırlamıştı (Eroğul, 2013, s. 234).

Tahkikat Komisyonu ile iktidarını iyiden iyiye sağlama alacağını düşünen Adnan Menderes, farkında olmadan kendi sonunu hazırlamış bulunuyordu. İktidarı döneminde yarattığı baskıcı yönetim son günlerinde artık yadsınamaz bir kaos yaratmış bulunuyordu. Sokaklar, 'Kahrolsun İktidar!' sloganları ile inliyordu. İsmet İnönü'nün uyarılarına da peşi sıra geliyordu: "... *Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti, Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir.*" (Birand vd., 1991, s. 50). Bir başka konuşmasında ise "*Bu demokratik rejimi istikametinden ayırıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir iştir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.*" diyordu (Gölcü, 2019, s. 150).

Gösterileri takiben Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanına çok sert bir ihtar mektubu göndermişti. Bu mektubunda, cumhurbaşkanının istifasını, hükümetin değişmesini ve ilan edilen antidemokratik kanunların kaldırılmasını istiyordu. Mektubun sonu ise şöyle bitmekteydi: "*Sayın vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkâranedir. Fakat millet için, milletin selameti için, Hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lazımdır.*" (Toker, 1991, s. 352).

Gerçekleştirilen gösteri ve eylemler, Cemal Gürsel'in mektubu ve siyasilerin uyarıları Adnan Menderes'i geri adım attıramadı. Bunlar içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün uyarılarına kulak tıkamanın bedeli, 27 Mayıs 1960 *Askeri Darbesi* ile ödenecekti. Bir grup albay ve subayın gerçekleştirdiği bu darbe on seneden beri süregelen Demokrat Parti iktidarının da sonu olacaktı. Darbenin ardından yönetimi devralan *Milli Birlik Komitesi*, iktidarda yer alan birçok kişiyi yargılamış, Adnan Menderes'in de yer aldığı bazıları idam etmiştir. İç ve dış politikada aldığı tartışmalı kararlar, ekonomi politikaları, NATO'ya üyelik, baskı ve sansür yasakları ve nihayetinde Tahkikat Komisyonu kararları ve sonrasında yaşanan 27 Mayıs darbesi ile Demokrat Parti resmen sona eriyordu.

5. SONUÇ

Basının toplumu etkileme gücü ve iktidarların onu denetlemeye çalışması her dönemin hikayesi haline gelmiştir. Türk Basını, basının bu doğasına aykırı olarak devlet eliyle doğsa da kısa bir dönemde kendi doğal yerine konumlanmıştır. Bu süreç baskı ve sansürü de beraberinde getirmiş, iktidar-basın mücadelesini başlatmıştır.

Türk Basınının yaşadığı tecrübeler göz önüne alındığında; filizlenerek doğduğu Osmanlı'dan, yeni ve genç Türkiye Cumhuriyeti'ne değin pek çok farklılık gözlemlense de aynı hikâye tekrarlanıp durmuştur. Ne yazık ki basın, her dönemin, 'istenmeyen adamı' olmayı başarabilmiştir.

Çok partili siyasete atılan adım ile kısa bir dönem de olsa görece bir hürriyet alanına kavuşan basın, iktidarının yanlışlarını örtbas etmeye çalışan Demokrat Parti iktidarı tarafından kısa bir süre sonra sansüre ve baskıya maruz bırakılmıştır. Basın, 1954 yılından başlayarak Demokrat Parti iktidarının sonu olan 1960 yılına varıncaya kadar, çıkarılan yasalar, kararnameler ve hukuksuz adımlar ile baskılanmaya çalışılmıştır.

Muhalefette iken yapıcı ve demokratik söylemler ile halk desteğini arkasına alarak iktidara gelen Demokrat Parti, iktidara geldiğinde bu limanı terk etmiş; güdümlü basının desteğiyle, baskı ve yasaklar dönemine girerek otoriter bir yönetimi tercih etmiştir. Atılan yanlış ekonomi politikaları ile halk desteğini de kaybeden Demokrat Parti, giderayak kabul ettiği Tahkikat Komisyonu kararları ile de büyükçe bir hukuksuzluğa imza atmıştır. Muhalefet ve ordunun eleştirisi ve uyarılarına kulak tıkayan Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960 Darbesi ile resmen sona ermiştir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (2020). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1991). *İkinci Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Ceylan, A. (2006). Tanzimat Dönemi Osmanlı Basın ve Yayınında Hukuki Düzen. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 139-155.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1938-1950)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demir, Ş. (2015). İktidar Basın İlişkilerinin Osmanlı'da Görünümü. *International Journal of Social Science*, 2(33), 367-377.
- Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti*. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.
- Gölcü, A. (2019). *Basın ve Toplumsal Tarih*. Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Güner, D. (2015). *Sansür ve İktidar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Güz, N. (1993). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Güz, N. (1999). Cumhuriyetin İlanına Türk Basınına Bakışı. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(1), 3-12.
- Güz, N. (2014). Osmanlı Basını. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(3), 40-57.
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları .
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Koçak, C. (2013). *Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2020). *Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Birand, M.A., Çaplı, B. & Dünder, C. (1991). *Demirkırat - Bir Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Doğan Y.
- Özgentürk, N. (2008). *Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi*. Ankara: Alfa Yayıncılık.

Resmî Gazete: 28 Nisan 1960, Sayı: 10491

Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Toker, M. (1991). *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*. İstanbul: Bilgi.

Toker, M. (1991). *Demokrat Parti'nin Altın Yılları*. İstanbul: Bilgi.

Tokmakçioğlu, E. (2011). *Türk Basın Tarihi*. Ankara: İsim Yayınevi.

Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Yalman, A. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul: Pera Yayınları

Zurcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.